

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Затверджую:
Завідувач кафедри СіГД,
полковник служби ЦЗ
Олена РЯБІНІНА

17 червня 2019 року

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ

ТЕМА № 11: «ПРОБЛЕМА БЕЗДОМНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ.

МІГРАЦІЯ І ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ».

План

10.1.Поняття бездомності, її заподій та шляхи вирішення.

10.2.Поняття міграції.

10.3.Соціальна робота з мігрантами.

Час проведення: 2 учбові години.

Харків 2019

Література.

1. Демидова Т.Е. Професійне спілкування соціального працівника. - М.: Союз, 1994.
2. Медведєва Г.П. Етика соціальної роботи: Учеб. посібник для студ. высш. учеб. закладів. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. - 208 с.
3. Смирнов В.М. Соціальна робота. - М., 2001.
4. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки. Перспективи // За заг. ред. Пінчук І.М., Толстоухової С.В. - ДО: УДЦССМ, 2000. - Випуск 1. - 276 с.
5. Теорія й методика соціальної роботи / Під ред. И.Г. Зайнышева. - М., 1994.
6. Ханжина Е.В. Основи соціальної роботи. - М.: Академія, 2001.

Основні поняття: біженець, мігрант, бездомність, соціальна адаптація.

10.1 Поняття бездомності, її заподій та шляхи вирішення.

Бездомність – явище, властиве людству протягом всього його існування. Але особливо широко воно поширюється в періоди соціальних потрясінь і стихійних лих: воєн, голоду, повеней, землетрусів, кризових процесів у тих або інших країнах. Нині воно властиво як розвиненим, так і слаборозвиненим країнам. Не є виключенням і Україна.

Крім загальних причин, відзначених вище, найбільш характерними причинами, що збільшують проблему бездомності, для багатьох країн у цей час є: недостатня кількість житла, недостача дешевого житла; безробіття, що обумовлює відсутність засобів для оплати житла; низький прибуток багатьох родин і окремих громадян; соціальне здоров'я суспільства (наявність душевнохворих, осіб з відхиленнями в поведженні, наркоманів, алкоголіків; нездорові відносини в родині; положення осіб, що вийшли з місць позбавлення волі); слабкі можливості реалізації соціальних і гуманітарних програм,

націлених на надання матеріальної й іншої допомоги малозабезпеченим родинам, групам ризику й т.д.

Соціологічне дослідження, проведене в 2000 році, дає можливість конкретизувати причини бездомності (біженці не опитувались). Нижче вони перераховані в порядку убавання ступеня поширеності: 1. Виписаний у зв'язку з конфліктами в родині (40%). 2. Ніде не беруть на постійну роботу. 3. Сам пішов з будинку, нудно жити на одному місці (тобто є люди, схильні до бродяжництва). 4. Без конкретних причин (рішення прийняте скоріше самостійно). З опитаних 52,5 % працювали раніше на виробництві, 39 % перебували в місцях позбавлення волі, 47 % нічого гарного про своє дитинство сказати не змогли.

У жодній країні немає точної статистики бездомних. Так, за даними Національної коаліції за права бездомних, у США в першій половині 1980-х років число бездомних становило близько 3 млн. чоловік. За підрахунками же Міністерства житлового будівництва й міського розвитку – 250-300 тис. бездомних (різниця в 10 разів). Скільки бездомних в Україні – теж ніхто точно не знає. Пояснюється це не тільки відсутністю належним чином поставленого статистичного обліку, але й складністю самого об'єкта підрахунку (бездомних), нечітким визначенням понять «бездомність», «бездомні».

Так, в «Словнику російської мови» бездомна особа трактується як «людина, що не має житла, притулку». Словник синонімів проводить паралель між терміном «бездомний» і терміном «безпритульний, позбавлений (або не має) даху або даху над головою». Відповідно до американської «Енциклопедії соціальної роботи», бездомною вважається людина, що «не має постійного житла, не ведуча осілого способу життя». Бездомність трактується і як відсутність укриття, проживання в притулках без права на володіння ними й під погрозою негайного виселення; і як проживання в гуртожитках, нічліжках; і як проживання в будинках на знос; і як проживання на площі товариша.

Значну частку бездомних становлять так звані безхатченки, тобто особи без певного місця проживання. В останні роки їхнє число в Україні різко

збільшилося. У великих містах їх налічується більше 5 тисяч. Головне місце їхнього перебування – вокзали великих міст. Ряди безхатченків поповнюються колишні ув'язнені, діти що тікають від батьків, особи з інвалідністю, наркомани й алкоголіки, біженці, військовослужбовці, що повертаються з інших країн.

Більшість безхатченків – самотні чоловіки. Жінки серед безхатченків становлять близько 10 %. Це алкоголічки, жінки, що повернулися з місць позбавлення волі (остання група становить біля 1/5 всієї чисельності бездомних жінок). З кожним роком росте число бездомних дітей. В основному це діти-сироти, діти, що залишилися без піклування батьків. Положення дітей-бездомних особливо обтяжливо. Зокрема, положення дітей-бомжів, нерідко викинутих на вулицю своїми батьками-алкоголіками, душевнохворими, що мають інші асоціальні відхилення. Багато дітей залишають насамперед конфліктні родини. Біжать із будинку від побоїв, погроз, образ. Вони туляться на вокзалах, у метро. Залишати їх там небезпечно як для них самих, так і для навколишніх.

Для них створюються різного роду притулки, нічліжки, центри реабілітації й т.д. Тут їх годують, одягають, надають медичну допомогу. Допомагають знайти щиросердечний спокій. Частина кинутих дітей, що перебувають у дитячих прийомниках, усиновляють. Але, незважаючи на всю доброту й чуйність прийомних батьків, дитина знає: його кинула матір. Психічна травма в дитячому віці може позначитися на його наступному житті.

Особливо варто сказати про біженців. Конвенція 1951 року і Протокол 1967 року, прийняті ООН, визначають біженця як «особу, що у силу обґрунтованих побоювань може стати жертвою переслідувань за ознакою раси, релігії, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває поза країною своєї цивільної приналежності й не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань або, не маючи певного громадянства й перебуваючи поза країною свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може й не бажає повернутися в неї внаслідок таких побоювань».

Безпосередніми причинами змушеної міграції можна вважати: міжнаціональні конфлікти, воєнні дії, екологічні катастрофи (наприклад, Чорнобиль), безправ'я, відсутність стабільності й упевненості в особистих правах і свободах.

Для рішення проблеми біженців необхідно вживати заходів глобального, стратегічного характеру. Їхня реалізація залежить від рівня розвитку суспільства, моралі, духовного життя в цілому, політичної культури, ступеня розвитку соціальної сфери, а також від стану його економіки. Однією з таких ключових мір є стабілізація ситуації в Україні, припинення національних конфліктів та війни на Донбасі. Потік біженців відразу ж багаторазово збільшив чисельність бездомних в Україні.

Потрібна розробка кодексу міграційних законів, що регламентують всі аспекти територіальних переміщень населення. От деякі приклади. Законом про громадянство в Латвії передбачаються істотні переваги для корінного населення. Парламентом Киргизії прийнятий Закон про землю, що відтепер є надбанням тільки Киргизького народу (нагадаємо, що в республіці киргизи становлять 52 % населення). З огляду на особливе положення біженців-бездомних, державна політика зайнятості передбачає створення для них додаткових робочих місць.

Багато чого, звичайно, залежить від рішення житлової проблеми. За десятиліття уведення в експлуатацію житлових будинків скоротилося. При цьому частка «елітних» квартир збільшилася (з 1990 року) з 7 % до 16 %. Для простих робітників придбати житло стало практично неможливо. При цьому державні дотації на утримання житлово-комунального господарства скоротилися. Оплата комунальних послуг «з'їдає» більшу частину зарплати або пенсії. Все це веде до збільшення числа потенційних бездомних.

Бездомний – це людина, позбавлена часом не тільки даху, але й інших елементарних умов життя: медичного обслуговування (немає прописки); постійного місця роботи (немає паспорта або трудової книжки; немає роботи або не беруть на роботу) і т.д.

10.2 Поняття міграції.

Міграція населення – це переміщення людей у просторі, як правило, пов'язане зі зміною місця діяльності й проживання. Міграції не міняють кількість населення у світі, але помітно впливають на чисельність жителів окремих країн і на їхнє розселення по регіонах миру. У деяких з них вони виступають головним фактором заселення й освоєння території.

За спрямованістю переїздів виділяють: зовнішні міграції - між країнами й внутрішні - у межах своєї країни. Серед зовнішніх виділяють еміграції - виїзди за межі своєї країни й імміграції - в'їзди в країну з інших країн. Із причин міграцій виділяють: добровільні, пов'язані, як правило, з пошуком нових місць праці (трудові) або кращих умов життя, возз'єднанням родин або націй; вимушено-примусовою, викликаною дискримінаційною політикою стосовно даних категорій населення, військовими конфліктами, кризовими ситуаціями в житті народів. (Серед вимушених переселенців виділяється категорія біженців, пов'язаних з воєнними діями в місцях їхнього проживання).

Пересування з місця на місце властиві людським співтовариствам із глибокої стародавності. В епоху збирання й кочового скотарства вони були головним способом їхнього виживання. При переході на осілість переміщення людей у пошуках вільних земель вели до освоєння нових територій. Сучасні міграції сприяють територіальному перерозподілу населення з регіонів з більшими надлишками трудових ресурсів у країни й райони, які можуть їх прийняти.

Головними напрямками сучасних переселень є міграції з менш розвинених і бідних країн у більше благополучні, а в межах країн – із села в місто. Найбільш значимими є зовнішні міграції. У сучасному світі вони оцінюються в 100-150 млн. людей на рік, у числі яких близько 40 % становлять трудові мігранти, 15 % - біженці й 20 % - вимушені переселенці.

У цей час розширилася географія приймаючих країн. Люди їдуть у Китай, Південну Корею, Тайвань, Сінгапур, Саудівську Аравію. Міграції являють

собою складну по географії й потужності потоків картину переселень із різним складом мігрантів.

Як правило, у зовнішніх міграціях переважають молоді безсімейні чоловіки; серед людей, що залишають села заради поселення в міста, підвищена частка жінок; у складі вимушених переселенців більшу частку становлять сімейні люди.

Міграції в цілому сприяють більш рівномірному розміщенню населення по території Землі. Разом з тим вони можуть впливати й на природне відтворення населення. Так під їхнім впливом міняється статева й вікова структура населення. (Як правило, із країн виходу їдуть молоді самотні чоловіки. Їхнє населення, що залишилося, стає старше, і частка жінок у ньому підвищується. У країнах прийому поступово росте частка молодих чоловіків, збільшується частка осіб різних національностей і зростає число змішаних шлюбів. У потоках вимушених переселенців і у внутрішніх переселеннях між містами й селом основу становлять сімейні переселенці.

Разом з тим напрямок потоку із країн з високим приростом населення країни, де приріст населення знижується, є чинником підтримки цього приросту. Така ситуація зафіксована в ряді країн Західної Європи й США, у яких уже сформувалася значна діаспора переселенців із країн Азії, Африки, Панцира. Америки, що зберігають за традицією високу народжуваність. Однак у міру натуралізації, що були мігранти досить швидко переходять на малодітну сімейну модель їхньої країни, що прийняла.

У країнах Європи й Північної Америки нові, ненатуралізовані іммігранти становлять до 4-6 % їхнього населення. Разом з тим великий приплив малокваліфікованої робочої сили в сучасні високорозвинені країни викликає трудові й побутові конфлікти з місцевим населенням. Тому в цей час країни прийому починають усе жорсткіше регулювати потік переселенців по числу, віку, професії й кваліфікації й іншим критеріям. Зокрема, обмежується прийом малограмотного й некваліфікованого населення, а саме воно й становить основну масу переселенців із країн, що розвиваються.

Дослідники відзначають, що й для іммігрантів переселення на нові місця є важким психоемоційним шоком, що вимагає тривалої адаптації до нових норм і традицій життя, про що говорить підвищена смертність і захворюваність серед першого покоління переселенців. Як правило, народжене на новій землі нове покоління стає більше пристосованим до нових умов життя. Поступово воно починає переймати характер демографічного поведження населення приймаючої країни відносно складу родини, числа дітей у родині й інші соціальні норми, тобто відбувається процес «натуралізації», що веде до вирівнювання демографічної ситуації по пануючі в країні моделі.

Експерти ООН виділяють 5 категорій мігрантів:

1) іноземці, допущені в країну в'їзду для одержання утворення й навчання; 2) мігранти, що в'їжджають на роботу; 3) мігранти, що в'їжджають із метою об'єднання родин або для створення нових родин; 4) мігранти, що в'їжджають на постійне поселення; 5) іноземці, допущені в країну в'їзду з гуманітарних міркувань (біженці, особи, що шукають притулки й ін.)

Сучасну еміграцію з України становлять три основні групи: а) безповоротні емігранти, тобто особи, що їдуть по різних причинах на постійне місце проживання в іншу країну, нерідко зі зміною громадянства; б) особи, що мігрують у пошуках тимчасової роботи за кордоном на контрактній основі й після закінчення строку договори зобов'язані виїхати на країну в'їзду; в) особи, виїзд яких за рубіж пов'язаний з поїздками по приватних запрошеннях, навчанням, туризмом, відпочинком.

10.3 Соціально-гуманітарна робота з мігрантами.

Соціально-гуманітарному працівникові доводиться постійно орієнтуватися в соціологічних аспектах проблеми міграції. Наприклад, зміст його діяльності може видозмінюватися залежно від виду міграції. Вимушена міграція або добровільна, законна або незаконна, поворотна і безповоротна - кожний з видів міграції накладає свій відбиток на життя людей.

Особливо болісно адаптація проходить при вимушеній (примусовій) міграції. Вона виникає у випадку надзвичайних ситуацій (стихійних лих, воєн, територіальних конфліктів), а також при здійсненні деяких проектів індустріального розвитку (наприклад, при будівництві гідроелектростанцій, при переселенні з «безперспективних» населених пунктів і т.д.).

Міграція й супутня їй тією чи іншою мірою маргіналізація (особливо при вимушеній і екстремній міграції) загострюють проблеми зі здоров'ям, створюють важкі стресові стани, підштовхують до бездомності, безробіття, бідності, безвихідності й навіть до суїцидальних станів. Все це - гострі прояви наслідків «поразки» у соціальних і цивільних правах, які часто супроводжують міграцію.

Правовий аспект роботи з мігрантами торкається наступних моментів:

1) забезпечення правової нормативної бази фінансування, матеріального постачання, організації, підготовки соціальних працівників, а також забезпечення життєдіяльності мігрантів, створення необхідної інфраструктури.

2) підтримка правової гідності людини, що попадає у важкі обставини й що намагається пристосуватися в новому співтоваристві. Людська гідність мігранта – це розуміння самоцінності людини, невід'ємності його прав на гідні умови життя. Змушена міграція ставить людину в принижене положення, валить у стан потреби й безправ'я. Це необхідно враховувати при проведенні соціальної роботи.

Соціально-гуманітарному працівникові часто доводиться виступати і як юрисконсультіві мігрантів. Це дуже серйозна й відповідальна частина соціальної роботи. Соціальний працівник урахує при цьому весь комплекс цінностей і механізмів, причин переселення.

В роботі з мігрантами об'єднуються індивідуальна, сімейна, групова, суспільна соціально-гуманітарна робота й соціально-гуманітарне адміністративне планування. Крім індивідуальної й групової роботи з мігрантами надзвичайно важливо співробітничати з органами влади, із засобами масової інформації у формуванні своєї ідеології. В індивідуальній роботі застосовується весь арсенал методів фахівця соціальної і

гуманітарної сфери: психологічних, соціометричних, вікової психології, медико-соціальних, консультаційно-правових.

При цьому соціально-гуманітарний працівник спирається на допомогу деяких спеціалізованих державних і суспільних центрів. Серед них:

- Координаційна рада допомоги біженцям і змушеним переселенцям, що веде просвітницьку роботу;
- Центр допомоги біженцям, що допомагає створювати робочі місця;
- Міжнародна організація по міграції, що робить експертну й консультативну допомогу, що організує освітні семінари;
- Благодійна організація допомоги вимушеним переселенцям.

Запитання для самоконтролю.

1. Чим відрізняються мігранти від біженців?
2. Які існують види міграцій?
3. В чому є головні методи соціально-гуманітарної роботи з мігрантами?